

**HÜSEYN CAVIDİN ANADAN OLMASININ 110 İLLİYİ İLƏ ƏLAQƏDAR KEÇİRİLƏN  
YUBİLEY TƏDBİRİNDƏ ÇIXIŞI  
(23 oktyabr 1992-ci il)**

Hörmətli həmvətənlərimiz!

Bu gün bayram günüdür. Bu gün bütün Azərbaycan xalqı üçün, o cümlədən naxçıvanlılar üçün böyük bir bayramdır. Biz Azərbaycanın böyük yazıçısı, şairi, dramaturqu, mütəfəkkiri, filosofu Hüseyn Cavidin anadan olmasının 110 illiyini qeyd edirik.

Bu dünya heç kim üçün, heç kəs üçün əbədi deyil. Hüseyn Cavid öz həyatı dövründə yaratdığı mənəvi, mədəni sərvətlərlə özünü əbədləşdiribdir. Ona görə də bugünkü toplantı, bu mərasim, bu yubiley gecəsi, matəm gecəsi deyil, bayram gecəsidir. Biz Hüseyn Cavidin əsərlərinin uzun illərdən sonra qalibiyyətini qeyd edirik. Onun fikirlərinin, onun Azərbaycan xalqına verdiyi nəsihətlərin artıq həyata keçirilməsi imkanını əldə etdiyimizi qeyd edirik və bayram edirik. Bu bayram xüsusi bir şəraitdə keçirilir. Azərbaycan öz milli azadlığına, dövlət müstəqilliyinə nail olub və bu bayramı biz müstəqil Azərbaycanın mövcud olduğu bir şəraitdə keçiririk. Eyni zamanda bu bayramı Azərbaycanda, o cümlədən Naxçıvanda mövcud olan gərgin sosial-iqtisadi, ictimai-siyasi vəziyyət şəraitində keçiririk. Bu vəziyyətin səbəbi məlumdur. 5 ildir ki, Azərbaycan müharibə şəraitindədir, torpaqlarının bir qismi əlindən gedib, çox qurbanlar verib. Fəqət Azərbaycan hələ də bu müharibədən çıxıb bilməyib və öz ərazi bütövlüyünü, suverenliyini təmin edə bilməyibdir. İkinci tərəfdən bu gərginliyin səbəbi iqtisadi, ictimai-sosial böhrandır. Bu böhran artıq keçmiş Sovetlər İttifaqının hər yerindədir. Azərbaycan burada müstəsnalıq təşkil etmir. Fəqət Azərbaycanın uzun müddət müharibə şəraitində olması bu böhranı daha da dərinləşdirir və bizim vəziyyətimizi ağırlaşdırır. Ancaq bunların hamısına baxmayaraq, biz bu gün bayram edirik. Çünki həyat nə qədər maddi cəhətdən ağır olsa da, insan mənəviyyəti insanı yaşatmağa, mübarizəyə və bu çətinliklərin öhdəsindən gəlməyə yardım edir. Bu mənəviyyət mənbəyi də bizim mədəniyyətimizdədir, bizim ali köklərimizdədir, bizim əbədiyyətimizdədir, bizim mənəviyyət, mədəniyyət xəzinəmizdədir. Bu xəzinəni bizə bəxş edənlərdən biri də, demək olar ki, ən görkəmli də Hüseyn Caviddir.

Hüseyn Cavid XX əsrdə Azərbaycan ədəbiyyatının, mədəniyyətinin bütün türk dünyasının, ən görkəmli bir simasıdır, təkrarolunmaz bir şəxsiyyətdir, bir şairdir və yazıçıdır. Onun yaratdığı əsərlər böyük çətinliklərdən keçərək indi artıq hamımız üçün dərslik olubdur və dərslik olmalıdır. Hüseyn Cavidin həyatı nə qədər əziyyətli olsa da onun yaratdığı əsərlər onu bir o qədər də zəngin, şöhrətli edir.

Bu gün biz Hüseyn Cavidin məzarını ziyarət etdik. Bura toplanmışıq, onun anadan olmasının 110 illiyi münasibətilə ürək sözlərimizi demək istəyirik. Qeyd olundu ki, 10 il bundan öncə Hüseyn Cavidin 100 illik bayramı keçirildi. 10 il keçibdir. Şübhəsiz ki, Hüseyn Cavidin yenidən Azərbaycan xalqına qayıtması, onun əsərlərinin Azərbaycanda yayılması və yeni-yeni nəsilin onun əsərləri ilə tanış olması böyük nailiyyətdir. Ancaq, təəssüf olsun ki, bu 10 il içərisində bu barədə nəzərdə tutulmuş işlərin çoxu görülmədi. 1981-ci ildə Azərbaycan KP MK, Azərbaycan Nazirlər Soveti Hüseyn Cavidin 100 illik yubileyi haqqında qərar qəbul edərkən bir çox tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutuldu. Hüseyn Cavidin cənazəsinin Vətəninə qaytarılması, Hüseyn Cavidin Bakıda və Naxçıvanda yaşadığı evlərdə ev muzeyinin təşkil olunması, Bakıda Hüseyn Cavidin heykəlinin qoyulması, Hüseyn Cavidin Naxçıvanda məzarı üzərində məqbərənin yaranması, Naxçıvanda Hüseyn Cavidin heykəlinin qoyulması, Hüseyn Cavidin əsərlərinin geniş yayılması, dərc olunması, rus dili və başqa dillərə tərcümə olunması, təqdim olunması. Təəssüf ki, bu tədbirlərin çoxu bu 10 ilin içərisində həyata keçirilməyibdir.

Bu gün qeyd olunur ki, bu işlərdə mənim, Heydər Əliyevin təşəbbüskarlığı olubdur. Bəli, olubdur, ancaq mən bunu özüm üçün böyük bir nailiyyət hesab etmərəm. Bu mənim sadəcə vətəndaşlıq borcum olubdur. Mən vətəndaşlıq borcumu yerinə yetirdiyimə görə şübhəsiz ki, təsəlli tapıram. Fəqət o tədbirlərin indiyə qədər həyata keçirilməməsi yəqin ki, hər bir millətini, dövlətini, xalqını, mədəniyyətini, ədəbiyyatını sevən azərbaycanlı üçün eyni zamanda çox böyük bir narazılıq törədir. O cümlədən məndə də. Bəziləri düşünə bilər ki, Hüseyn Cavid naxçıvanlı olduğuna görə, bəlkə Heydər Əliyev belə bir təşəbbüskarlıq edir. Yox, Azərbaycanda hamı bilir ki, Azərbaycanın milli irsinə, mədəni irsinə, ədəbiyyatına, mədəniyyətinə imkanım qədər kömək etməyə və onları qaldıraraq indiki nəsillərə göstərməyə həmişə çalışmışam.

Mən xatırlatmaq istəyirəm ki, böyük Nizaminin 840 illik yubileyinə hazırlıqla əlaqədar Nizami irsinin öyrənilməsi haqqında böyük bir qərar qəbul etdik. O qərarı həyata keçirməyə başladığımız və sonradan mən Moskvada işləyərkən də bunun hamısına nəzarət edirdim. Təəssüf ki, onların hamısı həyata keçmədi, ancaq

mən çox məmnunam, təsəlli tapıram ki, Nizami Gəncəvinin "Xəmsə"si, poeması ilk dəfə rus dilində Moskvada böyük bir nəşriyyatda, çox gözəl bir şəkildə nəşr olundu və onları mən artıq sonra görərkən çox sevindim. Ancaq Nizami haqqında bizim o vaxtlar nəzərdə tutduğumuz tədbirlərin çoxu yarımçıq qaldı.

Mirzə Şəfi Vazeh haqqında, onun ədəbi irsinin öyrənilməsi haqqında, çox böyük bir qərar qəbul etdik, o da yarımçıq qaldı.

Böyük Nəsiminin 600 illiyini keçirəndə, onun heykəlini qoyanda, onun əsərlərini yayanda və onun məzarını Suriyanın Hələb şəhərində ziyarət edəndə yenə də məhz Azərbaycanın milli mədəniyyətinin nə qədər zəngin olduğunu bir daha dünyaya göstərmək məqsədi daşımışdım.

Hüseyn Cavidin cənazəsini Sibirdən gətirəndən sonra onun dəfni ilə əlaqədar Azərbaycanda fikir müxtəlifliyi oldu. Bəziləri onun Bakıda Fəxri xiyabanda dəfn olunması, bəziləri isə Naxçıvan torpağında, şəhərin mərkəzində dəfn olunması fikrini irəli sürdülər. Bu məsələni biz həm alimlərlə, həm yazıçılarla geniş müzakirə etdik və ümumi fikir belə oldu ki, cənazə Naxçıvana gəlsin. Bir ona görə yox ki, o burada, Naxçıvanda doğulub, ona görə ki, burada onun məzarının üzərində böyük bir məqbərə, mavzoley ucalsın. Bu bir ziyarətqah olsun. Qədim Naxçıvan diyarından böyük memarımız Əcəmi Naxçıvaninin yaratdığı mavzoleyə yan-yanı, yeni bir mavzoley də 800 il bundan sonra, bugünkü təsirlər yaratsın. Hüseyn Cavid belə bir mavzoleyə, belə bir məqbərəyə layiq bir adamdır. O vaxt artıq biz Azərbaycanın qədim Şuşa şəhərində böyük Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin məzarının üzərində əzəmətli bir məqbərə ucaltmışdıq. Bəli, Molla Pənah Vaqifin anadan olmasının 250 illik yubileyini keçirərkən 1960-cı ilin ortalarında mən güman edirdim ki, Şuşada onun məzarı layiqli bir haldadır. Fəqət ondan sonra oranı ziyarət edəndə o məzarın çox bərbad halda olduğunu görüb həyəcanlandım və Molla Pənah Vaqifin məzarı üzərində böyük bir mavzoleyin tikilməsinə çalışdıq və ona da nail olduq. Növbəti mavzoley, məqbərə burada, Naxçıvanda Hüseyn Cavidin məzarının üzərində yaranmalı idi. Burada düz dedilər, bu 10 ildə Naxçıvanda nə qədər evlər tikilib, şəxsi, yaxud da ki, dövlət evləri, bəs bu Naxçıvan əhli, bəs bu Azərbaycan rəhbərləri, Azərbaycanın bu ziyalıları nə üçün həyəcan səsini qaldırıb bu mavzoleyin tikilməsinə çalışmadılar? Bu 10 ildə hərə bir daş gətirib ora qoysaydı elə o mavzoley çoxdan hazır olardı. Nə üçün mən bu gün Cavidin qəbrinin önündə də, burada da böyük həyəcan hissi ilə danışırım. Bakıda, Naxçıvanda ayrı-ayrı adamların, şəxsi adamların qəbirləri üzərində böyük-böyük abidələr tikilibdir. Allah ondan da artıq etsin. Onları qohumları, əqrəbaları ediblər, çox yaxşı ki, ediblər. Ancaq Hüseyn Cavidin qohumu, əqrəbası bütün Azərbaycan xalqıdır. Bunlar şübhəsiz ki, bizim bir tərəfdən böyük mənəvi, mədəni sərvətimiz olduğuna görə iftixar hissi doğurmaqla yanaşı, eyni zamanda bu biganəlik, böyük bir mədəni sərvətimizə bu qədər anlaşılmaz münasibət mənə incidir. Bəzən də çox dəhşətə gətirir.

Mən Hüseyn Cavidin yaradıcılığına, onun ədəbi irsinə qiymət vermək fikrində deyiləm. Çünki bunu alimlər, yazıçılar ediblər və burada çıxışlar etdilər. Ancaq mən bir siyasət adamı kimi öz fikrimi deyə bilərəm ki, bəli bizim üçün Hüseyn Cavidin yaratdığı əsərlər daimi mədəniyyət, mənəviyyat, əxlaq mənbəyidir. Onun qədər bu barədə, bu dövrdə XX əsrdə dərin mənalı, yüksək fəlsəfəyə uyğun əsərlər yaradan olmayıb. Və bu əsərlər indi bizim üçün daha da lazımdır. Çünki Azərbaycanın indi müstəqil dövlət kimi, azad bir millət kimi, Azərbaycan xalqının inkişaf etməsi üçün biz həmişə, daim Hüseyn Cavidin əsərlərini oxumalıyıq, onun yazdıqlarından bəhrələnməliyik. Orada biz bugünkü həyatımızda baş verən bütün problemlərin cavabını tapa bilirik. Hüseyn Cavid bəşəri bir yazıçıdır. Onun yazdıqları bəşəri xarakter daşıyır. O, bir Azərbaycan çərçivəsinə, yaxud islamtürk çərçivəsinə yerləşən deyil, bəşəridir. O, dünya ədəbiyyatını zənginləşdiribdir. Fəqət bizim çatışmazlığımız ondan ibarətdir ki, onu lazımi qədər dünya ictimaiyyətinə, dünya mədəniyyətinə çatdırı bilməmişik. Bəli, 10 il bundan qabaq bu məqsədi də biz qarşımızda qoymuşduq. Bu məqsəd bu gün daha aktualdır, bunu biz etməliyik.

Hüseyn Cavidin əsərlərini alimlər təhlil edə bilirlər. Şübhəsiz ki, nə qədər təhlil etsələr o qədər də dərinliyə gedəcəklər. Bəlkə də böyük dərya kimi heç onun hamısını əhatə edə bilməyəcəklər. Ancaq bununla yanaşı bizim hamımızın borcu, xüsusən müəllimlərin, məktəblilərin, gənc nəsli tərbiyə edənlərin borcu ondan ibarətdir ki, Hüseyn Cavidin əsərlərini hamıya çatdırsınlar, xüsusən bizim gənclərə. Məktəblərdə Hüseyn Cavidin əsərləri xüsusi yer tutmalıdır. Yenə də deyirəm, çünki onun hər bir əsərində bir dünya var və bu barədə bizim müəllimlərimizin üzərinə çox böyük vəzifə düşür. Burada deyilən bir fikirlə tamamilə razıyam ki, təəssüf ki, Hüseyn Cavidin əsərləri dərc olunmağa başlayan dövrdə bəzi bizim konyunktura güdən nəşriyyatçılarımız, yazıçılarımız, alimlərimiz, yaxud nəşriyyatda işləyənlər onun əsərlərinin orijinallığını pozublar. Ona görə də ən əsas vəzifələrdən biri ondan ibarətdir ki, Hüseyn Cavidin bütün əsərləri öz orijinalı əsasında bundan sonra dərc olunsun və öz orijinalı əsasında yayılsın, bizim gənclərə çatdırılsın. Bunların

hamısını şübhəsiz ki, bütün Azərbaycan miqyasında etmək lazımdır. Ancaq hərə gərək böyük işə öz payını versin, öz borcunu versin. Naxçıvanın borcu ondan ibarətdir ki, bütün bu işləri sürətləndirsin. Ona görə də mən bu gün Hüseyn Cavidin məzarının önündə dediyim sözləri bir də təkrar edirəm.

Biz qərar qəbul edirik. Hüseyn Cavid fondu yaranacaq. Hüseyn Cavidin bütün əsərlərinin yenidən dərc olunması, təbliğ olunması, onun məzarının üzərində məqbərənin tikilməsi, heykəlinin qoyulması - bunların hamısını bu fond təşkil etməyə qadir ola bilər. Deyildi ki, Bakıda Hüseyn Cavidin heykəli artıq qoyulur, şükür olsun. 10 il bundan öncə bu heykəli Azərbaycanın məşhur və çox istedadlı heykəltəraşı Ömər Eldarov gözəl bir zövqlə yaratmışdır. O heykəlin Bakı şəhərində yerini də biz o vaxt müəyyən etmişdik. Sonradan Moskvadan Bakıya iş üçün gələrkən bu məsələ ilə maraqlandım. Ömər Eldarovun emalatxanasına getdim, heykəlin hazır olmasını bir daha gördüm. Ancaq təəssüfki, onun vaxtında qoyulmasına nail ola bilmədim. Mən 1990-cı ilin yayında Moskvadan Azərbaycana uzun fasilədən sonra dönərkən yenə də bu iş barədə çalışdım, ancaq təəssüf ki, Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərləri bu məsələlərə həddindən artıq biganə idi. Onları mədəniyyət, mənəviyyət, ədəbiyyat maraqlandırmırdı. Onlar başqa şeylərə aludə idilər. Bu heykəl 8-9 il bundan öncə qoyulmalı idi. Əgər indi bunu qoymağa başlayıblarsa, bu çox təqdirəlayiq bir haldır və mən bu heykəli təsəvvür edirəm, çünki mən onu görmüşəm. Əgər heykəl ucaldan inşaatçılar heykəltəraşın bütün yaradıcılıq arzularını yerinə yetirsələr, bu heykəl Hüseyn Cavidə layiq, yüksək keyfiyyətli və yüksək zövqlü bir heykəltəraşlıq əsəri kimi Azərbaycanın paytaxtı Bakını bəzəyəcəkdir. Bir də qeyd edirəm, bizim yaratdığımız fond bütün Azərbaycanı əhatə edəcək və mən buradan elan edirəm ki, əgər mənə etimad göstərsə, mən bu fonda başçılıq etmək istəyirəm, bütün Azərbaycanda olan millətini, mədəniyyətini, ədəbiyyatını sevən təşkilatlara, idarələrə, kollektivlərə, şirkətlərə, yeni yaranan assosiasiyalara - hamısına müraciət edərək bildirirəm ki, bu fondun təşkil olunmasında və onun fəaliyyət göstərməsində iştirak etmək hər bir şəxsi, hər bir təşkilatı mənəviyyətca daha da yüksəldəcəkdir. Bütün bu narahatçılıqlarla yanaşı, biz bu gün nikbin olmalıyıq, biz bu gün gələcəyə baxmalıyıq, biz bu gün başımızı dik tutmalıyıq.

Azərbaycan müstəqil dövlətdir, müstəqilliyi təmin etmək üçün, şübhəsiz ki, böyük çətinliklər və problemlər vardır. Amma Azərbaycan xalqı Hüseyn Cavid kimi böyük şəxsiyyətlər yaratmışdır. Azərbaycan öz müstəqilliyini bundan sonra da qoruyacaq, müharibə də qurtaracaq, torpaqlarımız da hamısı özümüzə qayıdacaq, Azərbaycan xalqı yeni mərhələdə onun daxilində olan böyük imkanları, böyük mədəniyyət potensialını bütün dünyaya nümayiş etdirəcəkdir. Mən bu fikirlərlə öz çıxışımı bitirərək sizin hamınızı bu böyük bayram münasibətilə ürəkdən təbrik edirəm, sizin hamınıza Cavid pahlığı, təmizliyi, mənəviyyəti arzulayıram. Hamınıza cəsağlığı, səadət arzu edirəm.

*Naxçıvan şəhəri, 23 oktyabr 1992-ci il*

***Qayıdış: 1990-1993.-Bakı: Azərbaycan nəşriyyatı, 2008, s.350-355***